

„КИҢИ БУОЛБУТ КЭСКИЛИМ ОБОЛОРБОР АНАНАР“

(Ыар катар тыланда убулара).

[illegible]

Родились Егоровна Монастырева Чулымск орайы-
нун Аччыгар кәһиллелер «Төгүрүктөзү» колхоз
сырыгар Ёгор Ильич уонна Марфа Ивановна Монас-
тыревтарга быстагы ошонон 1934 сыл күнү мөрбүтэ.
Арага колхозка мас, тымыр, уулунаш, бийгэдьин-
ниван, ийэтэ ыарыныксытыккан үлэттиллэрэ. Дьө-
гүөр ошонньор бастагы кэрэтинтэти уоха хомсомуол,
актыбыыс барда 7 кылааска үөрөнү сыттыан олол-
хорон онтон сыттыан албута. Ныһа «Миротова»
колхоз үкүлэнэ, ол кэмнэрдээки саха кибитиан илэ
үдүкү снабит сэллэн ыарыныттытан, кэнниксэр рүүтү
офону хаалларан адар сазыгар суорума суолланмыс-
та. Дьөбдөнөй арага дабаны бу ыарыныс ылларбыт
нүлүк уулунаш эрайдөнөи сирки иккис сылыгар, савс
мүкс устарга олохтон барбыта. Ошон ийэлэрэ Монас-
тыр өтү сыт өлөөх дуунныатынан, өлөөх Коляты
кээн, 2-лээх Гошатынан тулаадай хаалдыттарэ.
Үөрөбө суох, бири буумубаны тэпэ анныыбат саха
дыахтарин дьылжата үлэ, хара үлэ эрэ этэ. Кыра
өлөһөрдөөх сөрүтүк дыахтар үлэттиг дохуота тэпэ-
кауча буолаачтыай? Ол эрээ сөн кыахэ аһыырдаах,
дойдуларгар ыал атын ылан, бөйбөтү туча бу-
руо тэһээрэк өлөрбүттэрэ.

Сарин кыккыс салгытар дьондошу барытын ай-
даабыт «Нэһүүтэ» дьон дьалап-тулааһаа, кырдыаа-
ны, марыһаа, барыларын түмүбүтүгэ Билигин
кэпсээн туох кысталай. «Байыдынай нэи» дьон түмү-
дүт туттан үүрүү түрүгү буһаастаах. кыккыс да
«чыыра» даппыкка, туураы турбаты барытын көһө-
рө күһөбүттөрө. Бүтүн дьонун көһө айттах дьон-
но улахан туох да маань ылдарбанна «Тараҕаспыт
8 эр» кыккыс буолуохтаах» дьон, утуйар-талыс сыы-
һа, аһыыр ибит дьомо, эр ылбыттара. Бүтүн дьон-
мала, кыстакор марыһаа, салларээтэр, аҕаас өлнө-
комус олорон хаалбыта.

[illegible]

Ити курдук ийи эре кыдабат кимге өлүс бирэ-
тэр сордонгон баран дөөнөрүлгөр турбултара. Сүөлү
үкөдөр аһаас баржаларга сичилиттара. Дахсар, ай
дээрар келио дуо? Көһөк иһааччултар үрдүлэрихэн
дөһалымсыбар барыта тоһоң-хотун этэ. Түгэсөр
уу чалымжаныр барилда туох көстөрүлгөн үрдэти
оросорун. Сөөрбүтүзүн эре утууан дөһиһааччултар.
Аһакига хонйуохтарып хас да хонук миния састы-
һан эрө туустата. Ивөөдөр баланы, күрсүбүт хара
көһиһөбө сөһүбүтүт дөөс биробиттара. Ити эһилым
көһиһтөт. Дөөс үкөс истэриһтэр. Мылдыһыста. Дөб-
дөһө эһиттэр. Идэһтэр сэттэ уончалах Одьа Идьа-
ныһа. Гурһаһа иһиттэр калдыһа. Олох буораһа, сө-
төн эре утууан. Мылдактыһа. Дөһө тура сымдыар

прте баржа үнүлөр бир бир, тайык кийер бир
уңараттаа мухтаалара, Оңо бары хайан тик
биниктэрэй, ыксаабыт сардоохтор баржа кытыгы-
гар элчойдохторупа, баржаллактар адылор суурак
татсаа тилик чыпчакхынан одорор дыну быыла
сыналлара, Ама, бу кийини сүлүттөп да ктэс
тутуу бурхатаа үбү дус? Мангык ынырк хар-
тыныкыи ким өлүттөп, ахторон, ааста эр дикт сө-
мүланын, напсаа?

Идэ сардонгоо Таас Тумуска тэнгислэлтээр
 эднэгдээр уонка биир тулаах эмээхсэн тынныара
 быстыбыт. Од эрдэгдэлтэрн тагастарын сылыгыгар
 сөрөөв жүздэхэ таһаараң нэн хаспыта буотан ба
 ран хаалтауыттар. Икэ нанинтэн Дьабдыңайзөөк
 хонзуука олойдок Лууга үрэх эстүн урункураң Ап-
 павы (Аппавы) дгав, хөһөн эрэ льок олорон ба-
 ран, кэлиң бырахпыт, өтөхсүйрүт скрдэлтэр авалан
 сүпкэбиттэр. Бидэ утааралларыгар: «Антах ба-
 рыга бэлэмэ иннээнтэ», — дьабиттэрэ таңы да суох.
 Омок эриннээрэ «ирдэллэч тулар хотонкуру, баң-
 заннары бүтээн, оһох сүмэн олохсуйарга күһэл-
 либиттэрэ. Түрар, сүөдэжннэр «ртүлэрэ балыкка,
 түүрээхтэ «сылппара» ылбытара. Колхозтарын ба-
 рэстэ: тэлкнэн жөрүү савалалыагыттын үөрөө суох
 Мэхээлэ уола Дьэакыт Турев дгав киди буолбута,
 Улахан дыһала суох, хэартыһыт идээлэх буотан
 олүүнү-сүтүүнү ордуу кыһи да таһаардыра. Ити
 ныйһын Дьабдыңайзээх тонон өтүөхтэрнн, 70 санык
 лаппа ааспыт Илэрнээх эмээхсүк нийн угуоһун ма-
 нын өмөстөһ кылларон тынныах ордуубуттар.

«Кулонт бистар, үрүң тышкы өлбөүлүлөр кынал-
батыттар! айыны-харагы онорон эрбик. Ону Үр-
лүү айылар жорут! Манын дыйкыматхытыно
бу баладан дыйк бары өлөбүт. Ол ордуу айы-хара
буолуп!» — дин эмзэхик татарга үгзгөн үчүз-
дин өйдүүбү, — Ефимия Егоровна ол ымырын жү-
лөри өйдөөк-саван куолга кылмаккан катар.

Саңаттан сагын көчөрдүү мыттаналыктарың көрсөн
көпсөттөргөн ахсын бийиртөн бийр бснырык тартып
малар илдилемлир, сүрөх кызымыкта буолан дууна-
ра сөнөддөр. Эдир мичтат аах дуу; нхат дуу бу
арайдаах-бурайдаах олорду олорбут кырдыгас көлүө-
лөз шычың аңардаах сайыкы уонна көлүөлтөткөз кө-
лүөнөбө түзүрү! Бу «Төлүргөлтөх» көпкөтү кытта
көлүүсө салыагыт Е. К. Владимиров суруйары-
нын «...Дылың хаагы кыаба, олун хан өлөлүүтө
буолабатах, кыбардыгыах дьаһанын, көлүү мар со-
лукта».—эта. Маншын эрөйн-буруйу бийдир сүүһүнөн
Шон кырдыгытаах көпсөктөрүң, бийигин баар оу-
чотогоду салыаачылар, көлүүнү мыттысыттар түсү
дкыт «кырдыаскалган» кырдыкынытын тизаарыпма-
хытыл? Билетин турак, «Көмө оонун эта» дөһкө-
төдө...

ОНТОН ИХДЭЭННЭЭХ ХЭРСЭЭХ САЛГЫН ИЛҮҮЛЭР

— «...Ол олтуур, көспөт куураан барайык сытпаа
уяна жуак уотууан умайар, улахан суогу биэрбөт
да этэ. Ийэбидь балыкка сымалыра. Биннахэ бара-
рыгар нуорма бурдугун сыккылы абаачча хонуна
сийгитэ диэн мээрэйдээн, дыра кыһимчүккэ тутан
хаалларара. Мин улаханнара туоха иһли иһик бы-
рааһын көрөчүт, алаттааччы олус муунун эрэ ууту-
наагар койбуус хаһынык олорорум. Бурдугун туо-
мук кылдык сытыгым аккыгар укта сымарым. Кү-
нүс бубулар эрэ ол сыгыынаан умайар оһохтуугар
үтүһлөн тахсарбыт... Ийэбидь олутууу ыа бүтүүтэ
малдьан мууһаттан төһүөк кэлбитэ. Хайдах көспөт-
пүтэ буолла, жиниүтү! салгыы Таас Тумусна кириэи
биктик трийилер оһомдот бэра хатаууччынан үлэлэ-
битэ. Манка нуорма толору баркылара. Урук харах-
пыйыа, дыа, эрэ көрдүбүт. 1943 сыл Бүлүү өрүс
төрдүтэр Арэнэстээх диэн сиргэ эһикэ Ийэбидь ба-
дыктыы кириэс. Мин оһолорбун көрөбүт уяна ба-
лым астааһыштар көмөлөһөбүт. Ийэм минтик Кэ-
бээһинэ үвэрэттарбэтэ, оһолору көрдөрөөрү сөө-
пүк аччатык этэн оһуулаһа биэрбэтэра.

1944 жылдан башта, алды аялбыт ордолорундагыларга бирдиктүүлүк. Ийем кимилер тагастарын-саяттарын берилээр, нурмаларын шыбын аттаран ас астаан айытара. Ити саас муус устарга билхтиял Нэм оройуонун Ийеис Хомуставдар ордол-бытара. «Сибэх оодоох дьахтар» диең нымнар бийлэхия алынан ас бөгөтүн барсалаар. Мийк кийк кийеке үтүе сылынан кийеке мөрөн билхтиял. Ол кийк бу кийеке-нимнарга оруу-мехтара саяттыбыл. Сотору ийем кийеке сылдыр 14 тулдарах ордолу дьахтарга тарбаппытара. Ийем кийк кийеке бө-бөгөтүл кийеке Хатаары тымкыларга кийеке-бөгөтүл-тара. Ийекудун Кулүүтүтүнүн — Арый Кулүүдун бө-бөгөтүл уола адыт өлөтүтүн (ордунан өлөтүт) бийлхтиял адыттар сылдыр-тарабыл. Тулдарах дьахтар адыттарбыл. Кийеке омын адыттар

ылбыттара. Билеттик ханга тийибитин, туох кийи бургутун бийаппын... Кэбээрийгэ тиккээ, аталларын күрдүк, улахалыккы балыктаан да эбэр кийи суогуу хэриктэ этэ. Чэтиэн эдэр өртүн пармыаада ылбыттара. Көлүүгэ барарбытыгар «Аармыйаада барартаа бийахалдыруту» — дэббиттара туолбуртара. Ньыргыттыры улаах дэббиттэр өртүн бастаар: шакталгыгар утаар-быттара.

Минь тоно да 10-ча саястах буолларбын бары эрээҕүт эрайык-кыһалҕабын күл бэҕэлээ мурдук ойдуубун. Идэм да өрүү кэсиринэ, минн 83 сааһыгар 1982 сыллаахха бу орто дойдуттан содохтоок сиргигэр барбыта. Ого эрдэххинэ эчээн агардаах, кыһалҕадаах олобум содула эдэр сааскыр ыарыһах оһогон, Омскайдаабын ветеринарияй институтка 4 курска үөрэнэ сытдым уурайырга нүлээлдьитим. Орто дойдуга нэлэнт бэххэм, саатар, оҕо баар буол-лун дия 1958 сыллаахха Ыёкуускайга ЯНИИТ-ка эхтэн сылдьан, эмнэ бэйэм мурдук туһалҕах, бу уһоодакка эрэ тахсыбытым. Вастакы оҕобут унд буолбут үөрүүтүн, ама, хайаан укчуоклутуй? Икки тулааһахтар холбоһон 7 оҕодоохпут. Оҕолорбум ах-сиэ тыһам ыарыһа сабыллан кептэ, быраастарым да сөөблөрө, «Кыах баарынан оҕолонно ис, до-руобуйаҕ килэр эбитэ, — дикэллэрэ. Билитин 13 сизинээххит, күүмүт иннилэртэн тахсар. Ама да ээсиниһин иһингэр оҕо сааскыр уу кыулуҕахый сак-лыбар көрөҕүт кыһалҕабын хайаан укчуомуй?. Аны ити ээсит содуллэнх уурайыгар хайан да тахсыбытыгар, оҕонорбут, сиртэрхит кургуһуу динн түтүл билбэттэлэри. »

Евдокия Егоровна көбүрү эрдикчилүүгүн, ал да камалганда өлмөкүз көпчүлүктөргө киргизилет, хайыят сирэйэ кыратыкыш олох калкыттан билиминердин. Е. Е. Минастырева көбүттөй калып да бирин, аныктыгас булуу үтүө калкынын кирдөрүт даскун нчынары, эднийик Мотрена Семёновна Попованы, учууталлары Николай Митрофанович Кампесов, Алексей Спиридонович Броднинов (үзлүн биллик-лээх суурайачын) сыякас. хактал талларынын ал-тар. Евдокия Егоровна 1959 сыттан 1976 сылга джыры нетеринеринин, биктон динилер талсын да баран 1989 сыгы джыры кескүстөлкөнн сизмалэ-лин инструкторынан үтүө сурбастахтын үлөлэбиз-та. Нэнилик, райсовет саябаттарын депутаты, соци-листическай куоталабыны кылайылдаага, элбэх гра-моталарынан, хактал суруктарынын, үлэ книн арас-фондларынын биримикэлэммити. Ол да буоллар Е. Е. Минастырева уонна даанын тухары орто су-буех салыар хажрынар үлөлэбизт кэргэн Иван Иванович Лытын олоххо тиксикит улахан надарав-далара—оволор, Сэттэ оворолуттан түөрттө үрдүк үөрэхтөө, үстөрө орто анал үөрэхтөөх специалис-тар. Кыра ууллара Митей аспирантурага үөрөнн-дипломкай үлэтин көмүскүү сыллалар.

Евдокия Егоровна көпүү кезиктер буюбздан ил дыз сымдыбып бырааттара Чуралчыга олороллор. Николой Егорович үзүк уерэхтөөк иингенер-тутачы, 5 ордолук, Егор Егорович элетрик идэллик, көргөнө биллэр ырайыт Мария Афинисевна Никитодовалдын Чуралчытаагы народкый театр артыыстара, икки ололортор.

Оо, көнөрүллүү днэн тыт билигин олус да суок-
таахтык ийилдэрин. Билигин баар, очколорго дээр-
лөр, хулу сийдэбиыттар нэнээр калэнгнэр мааи
хуттанар тышлар эбээт. Ол дойдуга кннрэн сыйыг-
кдаабыттар, сибилгнн тннстэр суок, сүлүөхтэрэ
шатдыр. Сорфоттор дыааган хаамлаттар, атыттар
илхилэрин кыаан өрө уукматтар. Ити сордоох ма-
рынаар очкотобууга дчыктаабыттарын, хоргулбут-
тарын салата тураллар эбээт. Аны маанык кэм
хаан да буолбатыгар ис сүрэхтэринтэн бабараллар.
Көнилэр билигин ордолордоохтору снэннэрдээхтэр,
өссө көс снэннэрдээхтэр. Ол иһин снэрдээхтин дык-
сннэллэр. Кнйк орто дойдуга төрөбүт дылуя то-
лору дыйлоохтук олором. дыаа кэргэн үөрүүтүн
үйэтэ төһө кыаарынан үлөстэн барыахтаах дык-
бат. Итинн көнөрүллүү содуу элбөхтөртөк был-
дыабыта чакым. Ол эрэри нннннн дыйлаабыттар
сырдыгы, кэрэни эрэ үүстүк тустаахпыт. Бу туһунан
үүнөр көмчөөри ыччаттарбыт ойдуөд күйкннээхтэр.

Күүс-өргүнч көлөрүү кыттыктактара, эңгиз
домбылботох. Ово саваскыт жыналгатын иччайдыргыт
халан да билдиретер. Ичкелери булкмет, узвар
букуоват салганга бара турат.

Уфим. ВАХСЫЛЫРАП.

Уус-Алдан.

